

Sprawozdanie zintegrowane – innowacja paradygmatów rachunkowości

MIROSLAWA KWIECIEN^{*}

Streszczenie

Artykuł stanowi wprowadzenie w zagadnienia i wyniki nowego interdyscyplinarnego nurtu badawczego, jakim jest sprawozdawczość zintegrowana. Charakterystyczna dla współczesnej gospodarki globalnej „naruszona równowaga” zmusza do poszukiwania rozwiązań ukierunkowanych na symbiozę postępu ekonomicznego, społecznego i ekologicznego, co stanowi podstawę zasadniczych zmian modeli mentalnych, które kształtują sposób, w jaki działa organizacja gospodarcza. Na podstawie badań zarówno literatury przedmiotu, jak i z zakresu nauk o zarządzaniu (między innymi dotyczącej innowacji i wiedzy) oraz badań zmian w regulacjach prawnych rachunkowości, można zaryzykować stwierdzenie, że zmiana paradygmatów rachunkowości to innowacja paradygmatów, których źródłem są przepisy prawa. Legislacja pobudza koncepcyjność, między innymi w zakresie zarządzania informacją, standaryzacji rachunkowości itp.

Teoria innowacji jest zazwyczaj odnoszona do zmian technologicznych, rynkowych i organizacyjnych. Można zatem zadać pytanie, czy teoria ta może być „odnoszona” do rozwiązań z zakresu rachunkowości. Tak powstał pomysł na badanie, czy implementowanie regulacji prawnych, takich jak Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), standardy Global Reporting Initiative (GRI) itp., jest przejawem teorii innowacji w rozwoju systemów rachunkowości, zwłaszcza w sprawozdawczości.

Słowa kluczowe: paradygmaty rachunkowości, teoria innowacji, innowacja paradygmatu.

Abstract

Integrated reporting – innovation in accounting paradigms

The article is an introduction to the issues and results of a new trend in interdisciplinary research, which is integrated reporting. „Violated balance”, characteristic of contemporary global economy, forces us to seek solutions oriented to symbiosis between economic, social and environmental progress, which is the basis for fundamental changes in mental models that determine the way the economic organization operates. On the basis of literature studies, as well as management (of innovation, knowledge, etc.) science studies and research on changes in legal regulations of accounting, one can venture to say that the change in accounting paradigms is an innovation which stems from legal requirements. Legislation stimulates conceptuality, including information management, standardization of accounting, etc.

Innovation theory refers to technological, organizational and market changes, so a question arises whether this theory can be applied to accounting practices as well? In this way an idea emerged for investigating the question if the implementation of legal regulations such as International Financial Reporting Standards (IFRS) or the standards of the Global Reporting Initiative (GRI) is a manifestation of the innovation theory in the development of accounting systems, especially in reporting.

Keywords: accounting paradigms, theory of innovation, paradigm innovation.

^{*} Dr hab. Mirosława Kwiecień, Zakład Nauk Ekonomicznych Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy.

Wprowadzenie

Nauki ekonomiczne, w tym rachunkowość, bardzo znacząco poszerzają przedmiot badań, poszukując immanentnych dla siebie metod badawczych i porządkując wiedzę o paradygmatach czy też o prawidłowościach. Inspiracją dla niniejszego artykułu były między innymi rozważania zawarte w publikacji A. Szychty (2013), a zwłaszcza stwierdzenia, które autorka formułuje na podstawie rozważań T.S. Kuhna (1985). „Wydaje się, że przyczyną braku spójności badaczy w kwestii paradygmatu rachunkowości był fakt, że schemat rozwoju nauki nakreślony przez Kuhna odnosi się do nauk przyrodniczych. Kuhn twierdził, że rozwój nauki polega na formułowaniu określonych teorii opartych na pewnym paradygmacie w etapie jej rozwoju zwanym nauką normalną, trwającym aż do momentu wystąpienia kryzysu wyrażającego się brakiem możliwości rozwiązania coraz większej liczby problemów naukowych zgodnie z regułami aktualnego paradygmatu. Dochodzi więc do rewolucji naukowej, która przynosi radykalną i postępową zmianę paradygmatu” (Szychta, 2013, s. 245).

Na tym tle nasuwa się pytanie, czy teoria normatywna jako metoda działania poznawczego rozstrzygnie dyskurs o paradygmatach rachunkowości. Celem podjętych badań jest próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy sprawozdanie zintegrowane będzie wskazaniem norm dla praktyki rachunkowości z zastosowaniem pytań badawczych, jak powinno być, co powinno być, co należy zastosować? Czy sprawozdanie zintegrowane „uprawomocnia” zrównoważony rozwój, czyli ekonomię umiaru i będzie stanowić o dominującym paradygmacie rachunkowości – „sposobu albo narzędzia utrzymania i usankcjonowania społecznego i ekonomicznego porządku w obrębie określonej społeczności” (Szychta, 2013, s. 246).

Osią rozważań są paradygmaty rachunkowości – badania o charakterze interpretacyjnym i krytycznym zarówno literatury przedmiotu, jak i innych dyscyplin naukowych, zwłaszcza ekonomii, filozofii ekonomii oraz regulacji prawnych i analiz empirycznych. Szczególnie ważnym źródłem moich dociekań naukowych były prezentacje wyników badań prowadzonych przez ekonomistów z różnych dyscyplin naukowych w rozumieniu klasyfikacji nauk (Babuška, 2013), między innymi ekonomii, finansów, nauki o zarządzaniu oraz rachunkowości, na VIII i IX Kongresie Ekonomistów Polskich oraz podczas Zjazdów Katedr Rachunkowości (2013–2015).

Wykorzystane metody badawcze obejmują metody działania poznawczego, czyli wnioskowanie indukcyjne, dedukcyjne oraz przez analogię. Obejmują one również analizę pojęć oraz syntezę zarówno studiów literaturowych z zakresu między innymi ekonomii, filozofii ekonomii, rachunkowości, zarządzania oraz regulacji prawnych, jak i analiz wybranych sprawozdań spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych (GPW) w Warszawie.

Celem opracowania jest też zainspirowanie innych badaczy do ustalania powiązań między rachunkowością a innymi naukami, w tym o zarządzaniu (na przykład innowacjami, wiedzą itp.), czyli wywołanie refleksji nad tym, czym powinna być współczesna rachunkowość, a zwłaszcza sprawozdawczość, jako uniwersalne poznanie ujawnionej

i zaprezentowanej w niej rzeczywistości gospodarczej. Hipotezą badawczą jest stwierdzenie, że problem pomiaru ekonomicznego w rachunkowości to wspólnie kwantyfikacja przejawów życia gospodarczego w wartości. Kwantyfikacja w wartości pozostaje obecnie pod wpływem wielu uwarunkowań (między innymi tzw. ekonomii umiaru), „których uwzględnienie w rachunkowości jest przedmiotem zainteresowania i stosowanych regulacji. Przykładem w tym zakresie może być projekt dotyczący wartości szacunkowych, ich zmian i ujęcia w księgach rachunkowych oraz ujawniania w sprawozdaniu (...). Podejmowane są też nowe obszary wyzwań stojących przed współczesną rachunkowością, czego przykładem może być potrzeba stworzenia metodyki ujęcia zasobów wiedzy” (Micherda, Szulc, 2013, s. 18–19). Stąd podjęcie zaawizowanego w tytule artykułu problemu badawczego.

1. Wyzwania współczesności a rachunkowość

Rachunkowość, zarówno jako teoria, jak i praktyka, funkcjonowała i funkcjonuje w różnych warunkach społeczno-gospodarczych, ewoluje wraz ze zmianami społeczno-gospodarczymi i cywilizacyjnymi. Rachunkowość musiała (i musi) uwzględniać wymogi gospodarki, trendy wynikające z przełomu cywilizacyjnego. Jednakże skuteczność rozwiązań zdeterminowana jest ich dostosowaniem do specyfiki przełomu cywilizacyjnego, cywilizacji wiedzy i związanych z tym nowych wymogów. Nowe technologie determinują zmiany w funkcjonowaniu organizacji gospodarczych.

Przykładem diametralnych zmian w gospodarowaniu są zmiany w sektorze finansowym, na przykład realizowany w ułamkach sekundy całodobowy obrót papierami wartościowymi. Oprócz zalet takich rozwiązań występują zagrożenia z nimi związane: ryzyko baniek spekulacyjnych (Mączyńska, 2015, s. 25–45). Lata 80. XX wieku to postępująca finansyzacja gospodarki, czyli rosnąca rola sfery finansowej oraz kryteriów finansowych w funkcjonowaniu życia gospodarczego i społecznego. „W wąskim znaczeniu finansyzacja kojarzona jest przede wszystkim z rosnącym znaczeniem działalności finansowej w aktywności podmiotów ekonomicznych o charakterze niefinansowym. Konsekwencją tego jest zmiana strumieni dochodów, w których coraz większy udział mają dochody czerpane właśnie z działalności finansowej, a nie z tradycyjnie rozumianej działalności operacyjnej i inwestycyjnej. (...) W ramach finansyzacji rynki finansowe oraz elity finansowe uzyskują coraz większy wpływ na politykę ekonomiczną oraz na efekty gospodarowania. (...) Finansyzacja prowadzi do zasadniczych zmian w sferze zarządzania i własności, zwłaszcza dużych przedsiębiorstw. W obszarze własności wiąże się to z coraz większą rolą właścicieli instytucjonalnych ze sfery finansowej, którzy są kojarzeni z tzw. kapitałem niecierpliwym, szukającym możliwości uzyskania nadzwyczajnych zysków w krótkim czasie. (...) Właściciele ze sfery finansowej często traktują swój udział w sferze realnej przede wszystkim jako jedną z okresowych i alternatywnych form lokowania kapitału, a nie jako rzeczywiste długookresowe angażowanie się we własność z zamiarem rozwoju danej organizacji. Zdaniem

krytyków zmian, które pod wpływem narastającej finansyzacji dokonują się na poziomie przedsiębiorstw, szczególnie wiele złego dokonało upowszechnienie się idei wartości dla akcjonariuszy (*shareholder value*) związane z przesuwaniem akcentów w dyskusji o zarządzaniu ze *stakeholder perspective* (perspektywy interesariuszy) na *shareholder perspective* (perspektywa udziałowców, akcjonariuszy)” (Ratajczak, 2014, s. 52).

Na tle powyższych rozważań nie budzi zastrzeżeń to, że oddziaływanie rynku finansowego na wzrost gospodarczy kraju wywołuje wiele kontrowersji wśród ekonomistów (zarówno polskich, między innymi Hausnera, 2014; Kołodki, 2014; Kłosińskiego, 2015; Mączyńskiej i Pysza, 2010; Mączyńskiej, 2015a, 2015b; Solarza, 2015; Wilkina, 2015; Wojtyny, 2014, jak i zagranicznych, między innymi Stiglitz, 2010; Fostera, 2007; Freemana, 2010; Froud i in., 2000; Orhangaziego, 2008; Rossmanna i Greenfielda, 2006, za: Ratajczak, 2014, s. 50–60). Można zaryzykować stwierdzenie, że globalny kryzys to przejaw syndromu gospodarki nietrwałości – baniek spekulacyjnych. Ich skutki są i będą odczuwalne przez kolejne lata, stąd potrzeba rozwiązań odpowiadających na pytanie dlaczego. W moim przekonaniu uzasadnia to stwierdzenie J. Wilkina (2015, s. 22): „Przyznam, że martwi mnie marnotrawstwo zasobów, które sektor finansowy przejmuje dla budowania swojej potęgi, z której korzyści gospodarcze, a zwłaszcza społeczne są bardzo wątpliwe. Sektor ten zatrudnia mnóstwo bardzo wysoko wykwalifikowanych ludzi, których zadaniem jest wytwarzanie nowych produktów finansowych (inżynieria finansowa) i «wciskanie» tych produktów, niekiedy o bardzo wątpliwej wartości i użyteczności, konsumentom i innym firmom”.

Konkludując, może powstać pytanie, jaki związek mają powyższe rozważania z problemem zaawizowanym w tytule artykułu. Otóż rachunkowość była i jest mocno krytykowana przez udziałowców, akcjonariuszy, a nawet interesariuszy za kryzys, za manipulacje księgowo i ich negatywny wpływ na organizacje gospodarcze. Bankructwo giganta energetycznego Enron, spółki zainteresowania publicznego notowanej na giełdzie papierów wartościowych w Nowym Jorku – to wynik manipulacji księgowych, przez wielu ekonomistów określanych mianem rachunkowości kreatywnej. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem E. Mączyńskiej, że kreacja w biznesie ma swoje rami. W przypadku rachunkowości rami te wynikają z obowiązujących regulacji prawnych rachunkowości (w rozważanym przypadku – z regulacji międzynarodowych rachunkowości). Ich liberalizacja stanowiła i niestety stanowi źródło manipulacji sprawozdawczych (Gierusz, 2013, 2015; Hasik, 2012; Hońko, 2012; Kamela-Sowińska, 2015; Kwiecień, 2016, 2015a, 2015b, 2014, 2013a, 2013b, 2010a; Luty, 2013, 2009; Łada, Kozarkiewicz, 2013; Remlein, 2015; Stępień, 2013). Rachunkowość jako nauka ma swoją teorię, na przykład według rodzaju twierdzeń występujących w teorii – są to teorie normatywne, pozytywne (Karmańska, 2013a; Karmańska, Boroch 2013b; Kwiecień, 2013a, 2010a, 1991; Luty, 2013; Mazur, 2015; Micherda, Szulc, 2013; Remlein, 2015; Smejda, 2009, 2013; Szychta, 2013, 2015, 1996), a według zastosowanego sposobu wnioskowania – teorie oparte na metodzie wnioskowania dedukcyjnego, indukcyjnego, przez analogie (Kwiecień, 1991; Szymański, 1985). Wreszcie przyjmując

jako kryterium relacje twierdzeń do odwzorowywanej rzeczywistości, są to teorie empiryczne (Szychta, 1996). Liczbę przykładów można zwiększyć, ale nie jest to istotne dla meritum artykułu.

Należy zgodzić się ze stwierdzeniem Z. Lutego, które jest merytorycznie udowodnione przez praktykę rachunkowości, że „rachunkowość jest nauką empiryczną, w której sądy teoretyczne formułuje się na podstawie doświadczenia. Arystoteles stwierdził, że prawda jest to zgodność sądu teoretycznego z rzeczywistością. Dla nauki o rachunkowości nie jest w pełni prawidłowe, ale i zarazem nie sprzeczne. Jeżeli bowiem znamy rzeczywistość, to znamy prawdę, ale żeby poznać rzeczywistość należy wcześniej poddać badaniu i to w wiarygodny sposób (...) rozpoznanie rzeczywistości (...) wymaga analizy zaistniałych zdarzeń naukowymi metodami o dużej wiarygodności” (Luty, 2013, s. 333–334). Tych dylematów nie rozstrzygali analitycy finansowi oraz ekonomiści z chicagowskiej szkoły ekonomii neoliberalnej, definiując model ryzyka inwestycyjnego.

Przez całe wieki gospodarowanie (działalność gospodarcza) było podporządkowane wartościom uważanym za podstawowe i nadrzędne dla społeczeństwa, a nie tylko podmiotów gospodarczych. „Gospodarowanie było silnie zakorzenione w tkance instytucjonalnej społeczeństwa, skąd czerpano wartości i reguły. Od ponad wieku obserwujemy odwrócenie relacji: to gospodarka wyznacza wartości społeczeństwa. Kilkadziesiąt lat temu (mniej więcej od lat 60. XX wieku) rozpoczęła się w literaturze z zakresu nauk społecznych dyskusja «o ekonomicznym imperializmie». Chodziło wtedy o ekspansję ekonomicznych metodologii i podejścia do wyjaśnienia świata na inne nauki społeczne. To wtedy ekonomiści – przyznam, że dość bezczelnie – powiedzieli, że mają w ręku narzędzie badawcze pozwalające wyjaśnić funkcjonowanie świata społecznego w różnych jego dziedzinach znacznie lepiej niż przedstawiciele innych nauk” (Wilkin, 2015, s. 20). To stwierdzenie udowodniła praktyka gospodarcza.

Ekonomiści chicagowskiej szkoły ekonomii neoliberalnej przyjęli dwa założenia:

- rynek kapitałowy jest efektywny, tzn. natychmiast i obiektywnie ocenia pojawiającą się informację, odzwierciedlając jej znaczenie w cenie papieru wartościowego (Hendriksen, van Breda, 2002, s. 196–212; szerzej Szychta, 1996, s. 63–69);
- model CAPM (*Capital Asset Pricing Model*) nadaje się do opisu rzeczywistości gospodarczej (Hendriksen, van Breda 2002, s. 201–203; Szychta, 1996, s. 65–66).

Te założenia „przypieczętowała” i uprawomocniła hipoteza E. Famy o efektywności, niezawodności rynku, wspierająca neoliberalną ideę marginalizacji państwa. Wynikało to z faktu, że gospodarkę światową zdeterminowało wiele wzajemnie ze sobą sprzężonych zjawisk, między innymi (Kłosiński, 2015, s. 26):

- rozwój nowych technologii informacyjnych oraz ich szybkie rozpowszechnienie wynikające z postępu technologicznego, obniżenia kosztów między innymi telekomunikacji, komputeryzacji zwiększyło łatwość integrowania się rynków na szczeblu globalnym;
- globalizacja finansowa (globalizacja rynków finansowych oraz finansowa deregulacja), a także dynamiczny wzrost inwestycji bezpośrednich;

- zmiany w polityce gospodarczej w większości krajów (prywatyzacja, liberalizacja, deregulacja) zmierzające do otwarcia ich gospodarek, w tym poprzez znoszenie ograniczeń w swobodnym przepływie czynników produkcji;
- zmiany w charakterze konkurencji między organizacjami gospodarczymi, a także pojawienie się nowych strategii korporacji transnarodowych opartych na poszukiwaniu tzw. strategicznych aktywów, zmieniających tradycyjne granice między konkurencją a współpracą.

Należy zgodzić się ze stwierdzeniem K. Kłosińskiego (udowodniła to praktyka gospodarcza), że „globalna racjonalność egzystencjonalna ukazała się ludzkości w drugiej połowie XX wieku w charakterze konieczności cywilizacyjnej – megatrendu cywilizacyjnego. (...) Jest ona prawem rozwoju społeczno-gospodarczego, którego przejawami – współcześnie – są procesy globalizacji. Siłami oraz «mechanizmami» egzekwującymi racjonalność egzystencjonalną są (...) funkcjonujące w skali światowej rozwiązania instytucjonalno-prawne” (Kłosiński, 2015, s. 25). Takim rozwiązaniem instytucjonalno-prawnym są między innymi rynki finansowe oraz analitycy finansowi, co zdeterminowało przekonanie wśród inwestorów, ekonomistów (zwłaszcza chicagowskiej szkoły ekonomii), że „na typowym doskonałym rynku, którego istnienie przyjmuje się we wszystkich podręcznikach ekonomii, nie ma miejsca dla rachunkowości” (Hendriksen, van Breda, 2002, s. 130). Wynikało to bowiem z przekonania, „że na dobrze rozwiniętych i stabilnych rynkach finansowych (...) wszystkie publicznie dostępne informacje są uwzględniane w warunkach zawierania kontraktów (czyli w cenach papierów wartościowych na rynkach kapitałowych (...)) (Cieślak, 2011, s. 38).

Wykorzystywano nowe teorie, że o wyborze portfela (czyli o podjęciu decyzji, co ująć w portfelu inwestycyjnym) decyduje cena akcji, co wynikało z modelu wyceny aktywów kapitałowych. W praktyce gospodarczej oznaczało to, że informacje sprawozdawcze dla analityków finansowych miały charakter drugorzędny. Ponadto dynamiczne zmiany w regulacjach międzynarodowych (Międzynarodowych Standardach Rachunkowości i Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej) doprowadziły do dystansu między metodologią rachunkowości a regulacjami prawnymi podporządkowanymi rzeczywistości rynkowej globalnego świata gospodarczego. Konsekwencją tych zmian było (i jest) „odrzućcie znacznej części bogatego dorobku szkoły kontynentalnej rachunkowości” (Gierusz, 2015, s. 30; Gmytrasiewicz, 2007; Gierusz, 2013; Kamela-Sowińska, 2015; Kwiecień, 2015b, s. 123; 2014, 2010a, 2010b, 2010c, 2007a, 2007b; Luty, 2013; Mazur, 2015; Szymański, 1984; Turzyński, 2013).

Konkludując, dynamiczne zmiany w światowej gospodarce, zwłaszcza jej finansyzacja, zbyt ryzykowne technologie (wirtualny „biznes”) i produkty finansowe doprowadziły do zerwania zależności między działalnością gospodarczą w sferze realnej (wytwarzanie) i w sferze finansowej (kredytowanie) i kryzysu społeczno-gospodarczego. Idea wolnego rynku, wynikająca z liberalizmu, neoliberalizmu czy też ordoliberalizmu, łączyła te nurty ekonomii, ale to, co dzieliło i dzieli to podejście do roli państwa w kształtowaniu ładu społeczno-gospodarczego (szerzej Hausner, 2014; Kołodko, 2014; Mączyńska, 2015; Mączyńska, Pysz, 2014; Przesławska, 2015; Stiglitz, 2010; Wojtyna, 2014).

Według G. Kołodki, nowym nurtem w ekonomii jest tzw. nowy pragmatyzm, czyli ekonomia i polityka dla przyszłości – ekonomia umiaru. Ekonomia umiaru to propozycja dyscypliny normatywnej, jaką jest ekonomia, co oznacza w praktyce gospodarczej długofalowy rozwój społeczno-gospodarczy, czyli (Kołodko, 2014, s. 19):

- wzrost zrównoważony ekonomicznie, czyli w odniesieniu do rynków towarów i kapitału oraz inwestycji i finansów, a także siły roboczej,
- wzrost zrównoważony społecznie, czyli w odniesieniu do sprawiedliwego, akceptowalnego społecznie podziału dochodów oraz stosownego udziału grup ludności w usługach publicznych, a także siły roboczej,
- wzrost zrównoważony ekologicznie, czyli w odniesieniu do zachowania odpowiednich relacji pomiędzy działalnością gospodarczą człowieka i naturą.

Ekonomia umiaru oznacza dostosowanie rozmiarów strumieni – ludzkich, naturalnych, finansowych i rzeczowych – do wymogu zachowania dynamicznej równowagi. W tym miejscu można zaryzykować stwierdzenie, którego źródłem są refleksje metodologiczne nad ekonomią zawarte w wielu publikacjach (zob. szerzej Hardt, 2011; Hausner, 2014; Kołodko, 2014; Mączyńska, Pysz, 2010; Mączyńska, 2015; Stiglitz, 2010; Solarz, 2015; Wojtyna, 2014), że mamy do czynienia z renesansem badań normatywnych jako metody działania poznawczego (zob. szerzej Szychta, 2013, s. 243–261).

Dotychczasowy rozwój nauki rachunkowości ma według wielu reprezentantów dyscypliny naukowej rachunkowości (między innymi Gos, 2015; Szychta, 2013, 2015) charakter ewolucyjny, a nie rewolucyjny (Szychta, 2013, s. 245). Powtórzę to raz jeszcze, że istotnym dla osi moich rozważań jest stwierdzenie A. Karmańskiej (2013, s. 135), że „uzasadnione wydaje się zastosowanie w badaniach naukowych w obszarze rachunkowości: symbolicznych uogólnień, modeli ontologicznych i heurystycznych, wartości naukowych i wzorców, czyli podejścia prakseologicznego, także celem naukowego rozpoznawania roli człowieka w systemie informacyjnym rachunkowości jako stymulatora nie tylko rozwoju tego systemu w kierunku bogatych w szczegóły opisu i prezentacji dokonań organizacji, ale także samoleczenie, które wydaje się współcześnie konieczne”.

Te dwa różnorodne podejścia do istoty paradygmatów w rachunkowości wynikają w moim przekonaniu z różnorodnych podstaw metodologicznych (teoria normatywna rachunkowości oraz głównego nurtu badań teoria pozytywna), co sprzyja pogłębionej refleksji naukowej (o czym będzie mowa w kolejnym punkcie artykułu). Badania literatury przedmiotu oraz dyscyplin pokrewnych (ekonomii, finansów i nauk o zarządzaniu) wskazują na znaczenie poszukiwań nowych rozwiązań – paradygmatów zarówno w teorii finansów (Jajuga, 2015, s. 349–360; Noga, 2008, s. 27–33; Kłosiński, 2015; Kołodko, 2014, s. 19–39; Stiglitz, 2010), teorii rachunkowości (Artienwicz, 2015, s. 9–19, 2013, s. 7–25; Babuška, 2013, s. 25–39; Bareja, 2013, s. 39–56; Buk, 2012; Dobija, Rosolińska, 2012, s. 246–290; Garstecki, 2015, s. 49–57; Giedroyć, 2015, s. 114–123; Gierusz, 2015, s. 19–39, 2013; Gos, 2015, s. 57–68; Karmańska, 2015, s. 39–65, 2013a, 2013b, s. 125–147; Klimczak, 2013, s. 147–161; Kozarkiewicz, 2013, s. 161–177; Krasodomska, 2015, s. 77–93; Kwiecień, 2016, 2015a, 2015b, 2014,

2013a, 2012, 2011, 2009, 2007; Luty, 2013, s. 329–339; Łada, Kozarkiewicz, 2013, s. 161–177; Łazarowicz, 2015, s. 183–191; Szczepankiewicz, 2015, s. 227–243), teorii ekonomii (Hausner, 2014; Kołodko, 2014; Kłosiński, 2015; Mączyńska, Pysz, 2010; Mączyńska, 2010; Noga, 2008; Solarz, 2015; Stiglitz, 2010; Wilkin, 2015; Wojtyna, 2014), jak i w teorii nauk o zarządzaniu (Clayton i in., 2011; Chrostowski, 2012; Kaczmarek-Kurczak, 2012; Klincewicz, 2012; Kostera, Śliwa, 2010; Koźmiński, 2008; Tidd, Bessant 2008).

2. Paradygmat kwantyfikacji życia gospodarczego w wartości godziwej a sprawozdawczość zintegrowana

Rachunkowość jako nauka ma zarówno swoje teorie (o czym była już mowa w punkcie 1), jak i paradygmaty. Dotychczasowy paradygmat rachunkowości – pomiar ekonomiczny, którego historyczne zręby są zweryfikowane przez wielowiekową rzeczywistość gospodarczą – „nie wytrzymuje” wymogów współczesnej gospodarki. Wynika to z badań potwierdzających, że uzyskanie przewagi konkurencyjnej we współczesnych warunkach gospodarowania jest zadaniem trudnym (Karmańska, 2004). Skończył się bowiem okres, w którym organizacje gospodarcze osiągały sukces rynkowy (a tym samym finansowy), inwestując i zarządzając wyłącznie aktywami rzeczowymi i finansowymi. Jak udowadnia praktyka gospodarcza, uzyskanie przewagi konkurencyjnej zarówno dla korporacji, jak i mikro-, małego i średniego podmiotu gospodarującego to skomplikowane działanie, co wynika ze zmiany celów gospodarowania.

Podstawą gospodarki globalnej jest proces pomnażania kapitału. Obecnie celem gospodarowania nie jest wynik finansowy lecz maksymalizacja wartości rynkowej określonej organizacji gospodarczej (Buk, 2012; Cieślak, 2011; Giedroyć, 2015; Hasik, 2012; Hendriksen, van Breda, 2002; Hońko, 2012; Kaplan, Norton, 2011; Karwowski, 2015; Kwiecień, 2016, 2015a, 2015b, 2013a; Kwiecień, Hasik 2009; Micherda, Szulc, 2013; Remlein, 2015; Smejda, 2009, 2015; Stiglitz, 2010).

Na podkreślenie zasługuje fakt, że „rachunkowość, oprócz próby zobrazowania rzeczywistości, która podlega ciągłym zmianom, w tym na skutek informacji przygotowanych przez samą rachunkowość, próbuje zmierzyć pojęcia ze swej natury abstrakcyjne i dyskusyjne, takie jak wynik finansowy czy aktywa netto. Pomiar wartości w rachunkowości jest zatem raczej kwestią pewnych przyjętych założeń i konwencji, nie zaś czymś stałym i jednoznacznym” (Frendzel, 2014, s. 14). Wprawdzie pomiar i wycena to podstawowy cel rachunkowości, czyli realizacja podstawowego, nadrzędnego paradygmatu rachunkowości – rzetelnego i wiarygodnego obrazu rzeczywistości gospodarczej. Określone przez regulacje prawne, zarówno krajowe, jak i międzynarodowe, zasady rachunkowości stanowią podstawę koncepcji pomiaru ekonomicznego. Ciekawe rozważania o teoretycznych koncepcjach pomiaru zysku w rachunkowości zawierają publikacje M. Smejdy (2009, 2015).

Od wielu lat trwa dyskusja w rachunkowości, który model pomiaru ekonomicznego powinien być stosowany: czy według kosztu historycznego czy według wartości bieżącej. Generalnie chodzi o zbliżenie kategorii zysku księgowego (model transakcyjny) do kategorii zysku ekonomicznego (model teorii wartości) (szerzej zob. Gawrat, 2013; Smejda, 2009, 2015). Należy zgodzić się ze stwierdzeniem M. Smejdy (co również udowodniła praktyka gospodarcza), że pomiar ekonomiczny w rachunkowości jest zdeterminowany koncepcją utrzymania kapitału finansowego i kapitału rzeczowego. „Według finansowej koncepcji kapitału – gdzie kapitał to między innymi zainwestowane pieniądze lub zainwestowana siła nabywcza – termin «kapitał» stanowi synonim terminów: «aktywa netto» lub «kapitał własny jednostki». Zgodnie z rzeczową koncepcją kapitału – gdzie kapitał to między innymi możliwości operacyjne jednostki. Za kapitał uważa się zdolności produkcyjne jednostki wyrażone na przykład w dziennej produkcji jednostek produktu” (Smejda, 2009, s. 223). Menedżer musi podjąć decyzję dotyczącą wyboru koncepcji utrzymania kapitału, jak wynika bowiem z rozważań M. Smejdy, koncepcja utrzymania kapitału finansowego posiada dwie formy, występuje bowiem w postaci kapitału nominalnego i kapitału realnego. Natomiast utrzymanie kapitału rzeczowego wyraża utrzymanie kapitału operacyjnego. Tak więc na potrzeby pomiaru zysku można wykorzystać trzy formy utrzymania kapitału występującego jako kapitał pieniężny, realny i operacyjny (Smejda, 2009, s. 223).

Zmiany we współczesnej, globalnej gospodarce są związane z ekspansją kapitału finansowego. Na podkreślenie zasługuje fakt, że kapitał finansowy „w poszukiwaniu nowych sposobów zwrotu kapitałów otrzymał wsparcie teoretyczne w postaci aktualnej, szeroko rozpowszechnionej wersji monetaryzmu. Kluczową rolę pełni tu założenie o towarowości pieniądza. Uznanie pieniądza za towar to automatyczne przyznanie regulacyjnej funkcji popytu i podaży w kształtowaniu wartości pieniądza” (Smejda, 2015, s. 400), co zdeterminowało sterowanie zmiennością stóp procentowych i kursów walutowych, a z prawa obiegu pieniądza monetaryści uczynili sposób inicjowania procesów wzrostu gospodarczego. „Wykorzystanie zmienności pieniądza stało się obiecującym sposobem zarobkowania na kapitale finansowym” (Smejda, 2015, s. 400). Nie jest to myśl odkrywczą, ale koncepcja utrzymania kapitału finansowego (a właściwie zarządzanie ryzykiem inwestycyjnym, jak podkreślają Bodie i Norton) odróżnia inwestycje finansowe od innych decyzji ekonomicznych o alokacji środków poprzez korzyści i koszty rozłożone w czasie oraz ich niepewne efekty.

W związku z tym każdy podejmujący decyzje związane z pieniądzem nie ma stu-procentowej pewności dotyczącej niezbędnych do poniesienia kosztów, w szczególności zaś nie jest w stanie określić przyszłych korzyści z tych działań (Solarz, 2015, s. 50). Z kolei J. Mielcarek (2010, s. 46–59) stwierdza, że w ramach nowego paradygmatu badawczego finansów pragnie się przewidywać nowe fakty. Jest to nic innego jak porównanie w czasie *ex ante*, a nie *ex post*. Jedną z tych prób odgadnięcia przyszłości jest problem „powielania”, a więc „możliwości transferu wzorców i modeli finansowych pomiędzy krajami znajdującymi się w różnych stadiach rozwoju” (Solarz, 2015, s. 51). Trzeba zgodzić się z J. Solarzem, że jest to potencjał dyfuzji innowacji instytucjonalnych, który wprost zależy od „globalnej nierównowagi instytucjonalnej” (szerzej zob. Solarz, 2015, s. 44–50).

Należy zwrócić uwagę na fakt, że rachunkowość wykorzystuje do opisu działalności gospodarczej sformułowane przez ekonomię pojęcia – kategorii ekonomicznych i wartości. Kategorie ekonomiczne oraz przypisane im wartości są pojęciami abstrakcyjnymi. Abstrakcyjność wynika z niedoskonałości ich „sprecyzowania” (określenia), a to z kolei powoduje, że mają one charakter pojęć ogólnych. Powoduje to trudności i ogranicza przedstawienie za ich pomocą rzeczywistości gospodarczej. Według B. Micherdy, „dokonując pomiaru (...) trzeba zatem skonfrontować (...) abstrakcyjną kategorię ekonomiczną z konkretnymi jednostkowymi właściwościami rzeczywistego procesu gospodarczego” (Micherda, 1997, s. 7).

Jak wynika z praktyki gospodarczej, rachunkowość podjęła wyzwanie, jakim jest kwantyfikacja życia gospodarczego w wartości godziwej (wprawdzie pod presją inwestorów). Zagadnienia zarówno kwantyfikacji życia gospodarczego w wartości godziwej, jak i kwantyfikacji ryzyka gospodarczego są obecnie przedmiotem badań naukowych w każdym liczącym się ośrodku naukowym na świecie (Micherda, 2013, s. 7; Jajuga, 2009). Według A. Karmańskiej, należy odróżnić dwie podstawowe kategorie: ryzyko oraz realizację ryzyka (Karmańska, 2008).

Przyjmuję za K. Jajugą (2009, s. 8), B. Micherdą (2013, s. 7) i B. Mućko (2013), że „za model można uznać także sprawozdanie finansowe sporządzone przez jednostkę gospodarczą, które powstaje na podstawie danych finansowych agregowanych w systemie rachunkowości. Tak więc wycena poszczególnych wartości w sprawozdaniu (Micherda, 2009, s. 7) to problemy kwantyfikacji życia gospodarczego w wartości godziwej (Frendzel, 2011; Micherda, 2013, s. 7; Smejda, 2015, s. 395–400). Na podstawie krytycznej analizy literatury przedmiotu oraz innych dyscyplin naukowych (zwłaszcza ekonomii i nauk o zarządzaniu) współczesnym wyzwaniem dla rachunkowości jest pomiar (szacowanie) ryzyka składników sprawozdania finansowego (Cieślak, 2014; Frendzel, 2011; Karmańska, 2008; Kwiecień, 2011; Mielcarek, 2010). Badania literatury przedmiotu oraz badania empiryczne (sprawozdań skonsolidowanych 20 polskich grup kapitałowych za rok 2014) upoważniają do stwierdzenia, że wiele (możliwych – dopuszczonych prawem) sposobów wyceny (między innymi w wartości godziwej) oznacza możliwość odzwierciedlenia różnorodności celów rachunkowości – albo przez bilans, albo przez rachunek zysków i strat.

Ekonomia umiaru – nowa strategia rozwoju gospodarczego, czyli zrównoważonego rozwoju ekonomicznego, społecznego i ekologicznego – oznacza z kolei konieczność sporządzania sprawozdania zintegrowanego – ujawniania i prezentacji zarówno informacji finansowych, jak i niefinansowych, czyli modelu biznesu oraz koncepcji kapitału wykorzystanego w realizacji działalności gospodarczej. W moim przekonaniu jest to wyzwanie dla współczesnej rachunkowości, determinujące nowy paradygmat rachunkowości i nowy obszar badań naukowych o charakterze innowacyjnym (Karwowski, 2015, 2013; Krasodomska, 2015; Kwiecień, 2011, 2013b).

Powstaje pytanie, czy sprawozdawczość zintegrowana determinuje nowy paradygmat rachunkowości w szerokim sensie znaczeniowym (Szychta, 2013, 2015). Istotnym kontekstem współczesnej rachunkowości jako teorii oraz wiedzy praktycznej jest globalna

gospodarka, a zwłaszcza kryzys globalnej gospodarki, który udowodnił rację bytu rachunkowości. Wynika to z tożsamości rachunkowości o jej wyraźnych i znaczących związkach z rozwojem gospodarczym (Stiglitz, 2010). Jako nauka o wymiarze społecznym i cywilizacyjnym na równi z innymi naukami (ich teoriami i paradygmatami), czyli ekonomią, nauką o zarządzaniu i finansami, rachunkowość determinuje politykę makroekonomiczną i globalną świata poprzez kwantyfikację życia gospodarczego w wartości godziwej. Świadczy to o unikatowości rachunkowości jako nauki, jej paradygmacie badawczym. W moim przekonaniu trafnie określił paradygmat badawczy rachunkowości Z. Luty, stwierdzając, że „rachunkowość ma na celu poznanie, odwzorowanie stanu finansowego jednostek gospodarczych oraz obiektywne objawienie prawdy o transakcjach, ryzyku, kontynuacji działalności, czy zagrożeniach działania. Immanentną cechą nauki o rachunkowości jest dążenie do poznania prawdy, do rozpoznania rzeczywistości, relacji między podmiotami, zasad regulujących rynki i segmenty gospodarki. W tym celu rachunkowość musiała wypracować odpowiednie metody rozpoznawania rzeczywistości, pomiaru zdarzeń gospodarczych oraz ich zapisu i opisu. Inaczej mówiąc, nauka o rachunkowości dąży do osiągnięcia obiektywnej wiedzy o rzeczywistości podmiotów gospodarczych w świecie” (Luty, 2013, s. 332). Rolą nauki o rachunkowości jest zatem prowadzenie badań, które docierałyby do podstaw (źródeł) zdarzeń będących przedmiotem badań i oczyszczałyby je z manipulacji zarządczych, wizerunkowych, spekulacyjnych, politycznych oraz prawnych (szerzej Luty, 2013, s. 332).

Wyniki badań literatury przedmiotu (stanowiącej podstawę niniejszej publikacji) upoważniają do stwierdzenia, że w badaniach zorientowanych na rynek bada się reakcje rynku na ujawnione informacje finansowe (Frendzel, 2011; Hasik, 2013; Hońko, 2013; Kwiecień, 2015a, 2015b, 2016; Stiglitz, 2010). W badaniach tych wykorzystuje się założenia i modele treści finansowych w celu objaśniania, jakie czynniki wpływają na przykład na zmianę kursu akcji określonej organizacji gospodarczej.

Według J.K. Solarza, „finanse zyskały status nauki, gdy nagromadzony został dorobek zarządzania ryzykiem inwestycyjnym. W klasycznym nurcie ukształtowała się hipoteza racjonalnych oczekiwań oraz hipoteza rynku efektywnego. Wkrótce okazało się, że niektóre zjawiska finansowe mogą być lepiej zrozumiane, jeżeli wykorzysta się modele, w których uczestnicy nie postępują zawsze w pełni racjonalnie” (Solarz, 2015, s. 50).

Powstaje pytanie, czy kwantyfikacja życia gospodarczego w wartości godziwej oznacza rewolucję w pomiarze ekonomicznym, czy jest to tylko efekt ustawicznej ewolucji pomiaru wartości ekonomicznej w procesie gospodarowania, czy też rewolucja w badaniach naukowych (Gierusz, 2013, s. 551–569; Micherda, Szulc, 2013, s. 20–47; Karmańska, 2013, s. 125–147; Kwiecień, Hasik, 2009, s. 213–222; Kwiecień, 2016, 2015a, s. 378–393, 2015b, s. 123–137, 2013, s. 339–353; Szychta, 2013, s. 244–245). Według interpretacji A. Szychty (2013, s. 245), jest to nowy paradygmat w wąskim sensie znaczeniowym – „paradygmat w sensie wąskim oznacza wzorzec rozwiązywania problemów w danej specjalności. W szerszym znaczeniu paradygmat „określa to, co jest wspólne wszystkim członkom danej wspólnoty naukowej i tylko im”, a więc

obejmuje „wszelkie zinternalizowane przekonania grupy naukowej, stanowi matrycę dyscyplinarną”. Według przywołanej powyżej autorki „elementem składowym paradygmatu w tym sensie jest paradygmat o wąskim znaczeniu, tj. pewien szczególnie doniosły rodzaj przekonań danej wspólnoty naukowej” (Szychta, 2013, s. 245). Zgodnie z interpretacją pojęcia „paradygmat w nauce”, dokonanej przez A. Szychtę, ten paradygmat nie oznacza diametralnej, rewolucyjnej zmiany we wzorcu uprawiania nauki o finansach, ale raczej doprowadził do koegzystencji różnych teorii i modeli oraz podejść badawczych (Szychta, 2013, s. 245).

Na tle powyższych rozważań nasuwa się kolejne pytanie o status paradygmatu kwantyfikacji w wartości godziwej. Czy kwantyfikacja życia gospodarczego w wartości godziwej stworzy możliwość między innymi pomiaru i wyceny zasobów wiedzy, czyli kapitału intelektualnego (kapitału ludzkiego), kapitału strukturalnego (kapitału klienckiego) i kapitału organizacyjnego (kapitału innowacji, kapitału procesów), a tym samym możliwość sporządzania sprawozdania zintegrowanego uwzględniającego koncepcję sześciu kapitałów (Krasodomska, 2015).

Nie wchodząc w zawiloci terminu „wiedza”, na potrzeby niniejszych rozważań przyjmuję za A. Koźmińskim (2008), że wiedza to zorganizowany zbiór informacji wraz z regułami ich interpretowania. Tak więc wiedza jest „nieuchwytnym” zasobem każdej organizacji gospodarczej (zarówno spółki zainteresowania publicznego, jak i małych czy średnich podmiotów itp.) o dość szczególnych charakterystykach (szerzej Chrostowski, 2012; Dobija, Rosolińska, 2012; Kaczmarek-Kurczak, 2012; Klineciewicz, 2012; Kwiecień, 2013b, 2011, 2010b, 2010c, 1991; Rydz, 2012; Stępień, 2013; Żemięga, 2007).

Gospodarka oparta na wiedzy, społeczeństwo wiedzy, organizacje uczące się – to nowe paradygmaty nauki o zarządzaniu. Organizacje uczące się, gospodarka oparta na wiedzy itp. – to strategiczne narzędzia wykorzystywane w konstruowaniu mapy strategii w biznesie. W gospodarce opartej na wiedzy zarządzający mają znacznie większe problemy związane z podjęciem decyzji o tym, które zasoby powinny być prezentowane i ujawniane w sprawozdaniu (Dobija, Rosolińska 2012, s. 240–249; Kaplan, Norton, 2011).

Według konserwatywnego podejścia (za które chicagowska szkoła ekonomii uważa model kontynentalny rachunkowości), jeśli istnieje niepewność osiągnięcia korzyści w przyszłości z wykorzystania nowego zasobu, to organizacja gospodarcza zgodnie z definicją aktywów nie ujawnia, a tym samym nie prezentuje tego zasobu w „tradycyjnym” sprawozdaniu finansowym. Natomiast przyjmując za podstawę rozważań regulacje MSR nr 38 *Aktywa niematerialne*, interesariusze powinni być informowani o niematerialnych zasobach organizacji gospodarczych, te zasoby decydują bowiem w dużej mierze o przewadze konkurencyjnej (Dobija, Rosolińska, 2012; Kwiecień, 2015a, 2015b).

Według J. Tidda i J. Bessanta przewaga konkurencyjna wynika z kombinacji, czyli posiadania aktywów materialnych oraz aktywów niematerialnych, coraz powszechniejsze staje się bowiem przekonanie, że w najlepszej sytuacji znajdują się takie organizacje gospodarcze, które „zdolne będą do zmobilizowania wiedzy, technologii oraz doświadczenia i oferowania nowości (...) bądź innowacyjnych metod, jakimi je tworzą” (Tidd, Bessant, 2011, s. 25).

Raportowanie o zasobach niematerialnych ma różne formy, najczęściej jest to forma werbalna zawarta w części opisowej tzw. sprawozdania ogólnego sporządzanego przez spółki zainteresowania publicznego albo w formie *corporate social responsibility* (CSR). Na podstawie przeglądu literatury, badań empirycznych, sprawozdań skonsolidowanych 20 polskich grup kapitałowych za rok 2014, można zaryzykować stwierdzenie, że ujawnianie i prezentowanie informacji o aktywach niematerialnych są „śladowe”.

Uwzględniając powyższe rozważania, nasuwa się kolejne pytanie, jaki jest związek między sprawozdaniem zintegrowanym a paradygmatem kwantyfikacji życia gospodarczego w wartości godziwej.

Podstawowym *novum* w rachunkowości co najmniej od 20 lat jest właśnie paradygmat kwantyfikacji życia gospodarczego w wartości godziwej. Wynika to między innymi z faktu, że współczesna rachunkowość jest zdeterminowana dynamicznie zachodzącymi zmianami w światowej gospodarce, przede wszystkim na rynkach finansowych. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem M. Frenzla (potwierdza je też praktyka gospodarcza), że „w kontekście sprawozdawczości finansowej, wycena (pomiar wartości) rozumiana jest jako proces zmierzający do ustalenia kwot pieniężnych, w jakich składniki sprawozdania finansowego mają zostać ujęte i wykazane w sprawozdaniu finansowym, a przede wszystkim w bilansie (sprawozdanie z sytuacji finansowej) oraz rachunku zysków i strat” (Frenzel, 2011, s.13).

Podjęłam próbę diagnozy rzeczywistego wpływu stosowania wartości godziwej w praktyce polskich 20 grup kapitałowych notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie, które sporządzają sprawozdania skonsolidowane według Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej. Zbadano zakres stosowania wyceny składników sprawozdawczych w wartości godziwej. Wpływ wartości godziwej na wypłacalność organizacji gospodarczej badał W. Hasik (2012, s. 65) na innej próbie losowej. Wyniki obu badań potwierdzają zaobserwowane prawidłowości, a mianowicie, że w wartości godziwej są wyceniane przede wszystkim instrumenty finansowe oraz aktywa niematerialne, w mniejszym zakresie aktywa rzeczowe.

Instrumenty finansowe w polskich warunkach są wyceniane według wartości godziwej, wynika to bowiem z regulacji prawnych. W polskich warunkach koncepcja wyceny w wartości godziwej została dopuszczona do stosowania w 2000 r. (nowelizacja ustawy o rachunkowości). Podkreśla to W. Hasik, stwierdzając, że zmianę przyniosło dopiero w 2011 r. opublikowanie MSSF nr 13 *Wycena wartości godziwej*, opartego na rozwiązaniach amerykańskich regulacji prawnych SFAS No. 156 *Fair Value Measurement*. Zwiększył się zakres jego zastosowania – metody ustalania wartości godziwej dotyczą różnych zasobów majątkowych, nie tylko instrumentów finansowych, ale również nieruchomości inwestycyjnych, wartości niematerialnych i prawnych, prac badawczo-rozwojowych, zasobów wiedzy (między innymi kapitału intelektualnego) i aktywów biologicznych. W kontekście zmian, czyli dostosowania ujawnianych i prezentowanych informacji w sprawozdaniu finansowym wyłącznie dla głównego odbiorcy, jakim są inwestorzy (gdyż opisują jego oczekiwania co do zainwestowanego kapitału w warunkach ryzyka i niepewności), zrozumiałe są głosy dyskusyjne, krytykujące metody ustalania i prezentacji wartości poszczególnych składników sprawozdawczych (Hasik,

2012; Kwiecień, 2016, 2012, 2011a, 2011b). Przekonujące i zasadne są rozważania M. Frenzla (2011, s. 145–205) w zakresie wykorzystania wartości godziwej w regulacjach prawnych rachunkowości. Rozwiązania, które zostały dopuszczone do zastosowania również w polskich warunkach, wynikają nie tylko z nakładania się skutków kryzysu globalnej gospodarki (Hausner, 2014; Kołodko, 2014; Kwiecień, 2016, 2013a; Mazur, 2015; Mączyńska, 2014a, 2014b; Okoń-Horodyńska, 2015; Przesławska, 2015; Smejda, 2015; Stiglitz, 2010; Wilkin, 2015; Wojtyna, 2014), ale, co jest ważniejsze (nie tylko w moim przekonaniu), „skracają wędrówkę przez chaos” (Karmańska, Boroch, 2013; Karwowski, 2013, 2012; Klincewicz, 2012; Kostera, Śliwa, 2010; Koźmiński, 2008; Kwiecień, 2013a, 2013b, 2015a, 2015b; Mączyńska, 2014, 2014b) konstruowania rzeczywistości z ideą pomysłów strategii biznesowych (modeli biznesu).

Ekonomiści z różnych dyscyplin naukowych podkreślają, że kombinacja zasobów materialnych z zasobami niematerialnymi (zasoby wiedzy) jest wyzwaniem współczesnej gospodarki i ekonomii umiaru – zrównoważonego rozwoju ekonomicznego, społecznego i ekologicznego (ekonomia, etyka, ekologia). Wyzwania te musi podjąć współczesna rachunkowość; musi ona udoskonalić opis rzeczywistości gospodarczej (Buk, 2012; Frenzel, 2011; Gierusz, 2015, s. 29; Kaczmarek-Kurczak, 2012; Karmańska, Boroch, 2013; Karwowski, 2013, 2015; Klincewicz, 2012; Kłosiński, 2015; Koźmiński, 2008; Krasodomska, 2015; Kwiecień, 2011, 2010a, 2011b, 2010c, 1991; Kwiecień, Hasik, 2009; Luty, 2009; Łazarowicz, 2015; Micherda, Szulc, 2013; Okoń-Horodyńska, 2015, Remlein, 2015; Smejda, 2015; Turzyński 2013). Innowacyjnym opisem rzeczywistości gospodarczej będzie zintegrowane sprawozdanie, które powinno ujawniać i prezentować zarówno informacje finansowe, jak i niefinansowe w zakresie realizowania zrównoważonego rozwoju organizacji gospodarczej, czyli maksymalizacji jej wartości rynkowej (przede wszystkim poprzez działalność finansową), ale również rozwoju społecznego i ekologicznego otoczenia (na przykład mikroregionu, regionu, kraju).

Podstawę sprawozdawczości zintegrowanej stanowią model biznesu realizowany przez organizację gospodarczą (między innymi zarządzanie wiedzą) oraz koncepcja sześciu kapitałów. Jak wynika z obszernych badań literatury przedmiotu i innych dyscyplin naukowych (ekonomii, nauk o zarządzaniu) J. Krasodomskiej (2015, s. 77–93) oraz moich, „podstawowe zasady sporządzania zintegrowanego raportu to orientacja na przyszłość, spójność prezentowanych informacji, spełnienie oczekiwań interesariuszy, istotność, zwiążłość, wiarygodność i kompletność oraz porównywalność w czasie i przestrzeni (*The International <IR> Framework*, 2013; Krasodomska, 2015, s. 79).

Istotą sprawozdania zintegrowanego jest integracja zasobów materialnych i niematerialnych, organizacji działań i ich wyników, co zilustrowano w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyka sześciu kapitałów

Kapitał	Charakterystyka
Finansowy	Obejmuje kapitał pozyskany dzięki zadłużeniu (kredyty) lub prowadzeniu działalności operacyjnej i inwestycyjnej.

Kapitał	Charakterystyka
Wytwórczy	Obejmuje budynki, urządzenia i maszyny oraz infrastrukturę (mosty, oczyszczalnie ścieków).
Intelektualny	Odnosi się do własności intelektualnej, takiej jak patenty, prawa autorskie, oprogramowanie, licencje, oraz kapitału organizacyjnego rozumianego jako wiedza organizacji, systemy, procedury, polityki oraz zasoby niematerialne związane z marką i reputacją.
Ludzki	Dotyczy kompetencji, doświadczenia i motywacji pracowników do rozwoju i innowacji, w tym: <ul style="list-style-type: none"> – stosowania zasad ładu korporacyjnego, zarządzania ryzykiem, wartości etycznych, – możliwości zrozumienia, wypracowania i wdrożenia strategii organizacji, – motywacji do poprawy i rozwoju procesów, produktów i usług, w tym umiejętności pracowników w zakresie przywództwa, zarządzania i współpracy.
Społeczny i relacyjny	Dotyczy stosowanych w przedsiębiorstwie norm, wartości i zachowań oraz relacji z interesariuszami zewnętrznymi, takimi jak klienci, dostawcy, partnerzy biznesowi, lokalne społeczności.
Naturalny	Obejmuje wszystkie odnawialne i nieodnawialne zasoby i procesy, dzięki którym dostarczane są produkty lub usługi, takie jak powietrze, woda, ziemia, minerały i lasy, ekosystemy, emisje, ścieki i odpady.

Źródło: Krasodomska (2015, s. 81).

Podsumowanie

Zintegrowane sprawozdanie to wyzwanie dla rachunkowości, determinujące zmianę opisu rzeczywistości gospodarczej. Należy zgodzić się z opinią M. Nogi (2008, s. 27), że „współczesna gospodarka wymaga, aby jej opis umożliwił «holograficzne» odwzorowanie całości rzeczywistości gospodarczej. Stąd stosowanie w badaniach ekonomicznych przede wszystkim modelu analityczno-intelektualnego powinno być zastąpione modelem syntetyczno-intuicyjnym”. Poznanie rzeczywistości gospodarczej między innymi danej organizacji gospodarczej odbywające się za pomocą modelu analityczno-intelektualnego to opisywanie i wyjaśnianie rzeczywistości gospodarczej za pomocą podejścia statycznego (na przykład bilansu), strukturalnego, prowadzącego do odwzorowania relacji pomiędzy elementami podstawowymi, czyli „fotograficznego” odwzorowania struktury rzeczywistości (zmian w zasobach majątkowych, kapitałach) w danym lub w kolejnym momencie (moment okresów sprawozdawczych).

Model syntetyczno-intuicyjny w procesach działania poznawczego charakteryzuje się podejściem interdyscyplinarnym, prowadzącym do odwzorowania diachronicznej sieci relacji (model biznesu – koncepcja sześciu kapitałów) pomiędzy zachodzącymi procesami, czyli „holograficznego” odwzorowania całości rzeczywistości gospodarczej

organizacji gospodarczej (Noga, 2009, s. 29) poprzez dowolny fragment (na przykład modele biznesu – koncepcja sześciu kapitałów) (Karwowski, 2013, 2015; Krasodomska, 2015; Koźmiński, 2008). Rachunkowość musi zatem podjąć badania interdyscyplinarne lub zintensyfikować je, rozwijając na przykład badania w zakresie rachunkowości behawioralnej (zob. Artienwicz, 2015, 2013; Kwiecień, 2011).

Innowacje (w moim przekonaniu) w paradygmatach rachunkowości sformułował wiele lat temu J. Górski, stwierdzając, że przedmiotem rachunkowości są zmiany w zasobach majątkowych, źródłach ich finansowania oraz wynikach finansowych. Zmiany te występują, jak słusznie zauważa przywołany powyżej autor, w czasie i w przestrzeni (Górski, 1975, s. 62–102; por. też Kwiecień, 1991, s. 50–55). Metoda podmiotowa w rachunkowości określa przestrzeń, a metoda momentu i okresu sprawozdawczego określa czas. Jak wynika z wielowiekowej weryfikacji w praktyce tej metody działania poznawczego, „oznacza [ona – przyp. M.K.] czynną postawę rozumową przyjętą przez człowieka w stosunku do danego podmiotu badań” (Górski, 1975, s. 102).

W praktyce rachunkowości oznacza to, że metoda podmiotowa determinuje przedmiot obserwacji, czyli obserwacje są prowadzone względem określonego podmiotu, albo grupy kapitałowej, albo spółki zainteresowania publicznego, albo jednostki samorządu terytorialnego itp., z zastosowaniem momentów sprawozdawczych (sprawozdania albo kwartalne, albo śródroczne, albo roczne itp.). Nie jest to myśl odkrywczą, ale warta podkreślenia, że to co wyróżnia rachunkowość jako teorię (metateorię) wśród nauk ekonomicznych to właśnie metoda bilansowa (dualizm rachunkowości). Stanowi ona więź metodologiczną w skali mikro- i makroekonomicznej, wynika to bowiem z faktu, że metoda bilansowa w rachunkowości „polega na poszukiwaniu i ustaleniu związku między ilościowymi cechami przedmiotów i zjawisk objętych badaniami (Górski, 1975, s. 91). Innymi słowy, metoda bilansowa jest „czynną postawą badawczą przyjmowaną w sposób ogólny i celowy” (Górski, 1975, s. 101), z tym, że badacz stosujący metodę bilansową musi spełniać następujące warunki (Górski, 1975, s. 97):

- jedność czasu dokonywania obserwacji,
- związek treści porównywalnych zjawisk (przedmiotów),
- wyróżnienie ilościowych cech obserwacji.

Czy kwantyfikacja życia gospodarczego w wartości godziwej to nowy paradygmat? Odpowiedź na te pytanie nie jest łatwa. To innowacja w paradygmatach rachunkowości – sposób na rewolucyjne rozwiązywanie problemów, czyli wycena zasobów wiedzy w wartości godziwej, a zintegrowane sprawozdanie finansowe to innowacyjny sposób (syntetyczno-intuicyjny) opisu rzeczywistości gospodarczej. Intencją prowadzonych badań jest refleksja nad przyszłością rachunkowości w odniesieniu do aktualnego nurtu myślowego w dziedzinie nauk ekonomicznych. Przedstawiciele „konstruktywizmu” naukowego (na przykład Wędzki, 2013) mogą mieć odmienny pogląd – mogą wskazywać na niedoskonałość badań, czyli w ich myśleniu naukowym upoważnieniem do tego stwierdzenia jest brak dowodzenia naukowego, na przykład opracowania modelu sprawozdania zintegrowanego.

Na podstawie badań literatury przedmiotu oraz innych dyscyplin, zwłaszcza ekonomii i zarządzania, sądzę, że moje wnioski (poglądy) plasują się pomiędzy konstruktywizmem – utrzymującym, że rachunkowość i sprawozdawczość są całkowicie uwarunkowane współczesną gospodarką (globalizacją, ekonomią umiaru itp.) a nurtem „esencjonalnym”, w myśl którego rachunkowość i sprawozdawczość obejmują pewne „elementy” niezależnie od uwarunkowań współczesnej gospodarki, jaką jest metoda działania poznawczego, czyli metoda bilansowa (dualizmu rachunkowości). Wynika to bowiem z faktu, że „sprawozdawczość zintegrowana zakłada publikację przez spółkę raportu prezentującego finansowe i niefinansowe informacje dotyczące strategii, wyników działalności oraz zarządzania wraz z komentarzem odnoszącym się do rynkowego i społecznego otoczenia, w którym działa. Informacje te są ujawniane w sposób wskazujący na wzajemne zależności pomiędzy omawianymi zagadnieniami” (Krasodomska, 2015, s. 79).

Analiza sprawozdań skonsolidowanych za 2014 rok 20 wybranych polskich grup kapitałowych notowanych na GPW upoważnia do stwierdzenia, że 14 z nich sporządzało sprawozdanie ze społecznej odpowiedzialności biznesu (*corporate social responsibility*), czyli raport, który wymaga wykorzystania rachunkowości w zakresie konstruowania komentarza relacji z inwestorami – komentarza indeksów odpowiedniego inwestowania (Borowiec, 2013, s. 53–69). Sprawozdanie ze społecznej odpowiedzialności biznesu ujawnia przede wszystkim informacje finansowe, natomiast sprawozdanie zintegrowane ujawnia informacje finansowe i niefinansowe, obejmuje zatem odmienny zakres raportowania, warunkujący szacowanie przez rachunkowość przejawów życia gospodarczego, czyli udzielanie odpowiedzi na pytania, za pomocą jakich kapitałów zwiększono wartość rynkową organizacji gospodarczej.

Aby odpowiedzieć na te pytania, niezbędne staje się między innymi szacowanie wartości godziwej, na przykład zasobów niematerialnych, co stanowi szczególne wyzwanie dla rachunkowości. Wynika to z faktu, że szacowanie wartości godziwej (między innymi Buk, 2012; Frenzel, 2011) jest procesem złożonym, ponadto niezbędna jest szczegółowa specjalistyczna wiedza (Frenzel, 2011). Na podkreślenie zasługuje fakt, że stosowanie kosztu historycznego nie jest użyteczne w przewidywaniu na przykład wartości akcji. Z badań literatury przedmiotu (między innymi Cieślak, 2011; Frenzel, 2011) wynika, że punktem odniesienia powinna być nie wartość historyczna składników bilansowych, lecz ich wartość bieżąca.

Podsumowując, można zaryzykować stwierdzenie, że trudno spodziewać się zarówno odwrótu od kwantyfikacji przejawów życia gospodarczego w wartości, a zwłaszcza wartości godziwej, jak i od wprowadzenia obowiązku sporządzania przez organizacje gospodarcze sprawozdania zintegrowanego jako wyzwania ekonomii umiaru.

Analiza wybranych publikacji upoważnia do stwierdzenia, że ich autorzy wskazują na konieczność interdyscyplinarnych badań nad koncepcją sprawozdawczości zintegrowanej, wskazując ponadto na złożoność uwarunkowań w jej konstruowaniu (między innymi Krasodomska, 2015; Karwowski, 2013). Niniejszy artykuł stanowi próbę wskazania kierunków badań niezbędnych dla rozwoju sprawozdawczości zintegrowanej.

Literatura

- Artienwicz N. (2015), *Neurorachunkowość jako potencjalny, ale trudny kierunek rozwoju rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 82 (138), SKwP, Warszawa.
- Artienwicz N. (2013), *Rachunkowość behawioralna jako interdyscyplinarny nurt rachunkowości i społecznych nauk o zachowaniu*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Bareja K. (2013), *Główne wątki dyskusyjne nad stanem badań naukowych w rachunkowości w Stanach Zjednoczonych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Babuška E.W. (2013), *Teoria rachunkowości i jej miejsce w dyscyplinarnej strukturze nauk o kierowaniu organizacjami*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Borowiec L. (2013), *Rola rachunkowości w raportowaniu społecznej odpowiedzialności biznesu (CRS)*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów”, 129, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Buk H. (2012), *Obszary zastosowania kategorii wartości godziwej na dzień przejścia na MSSF*, [w:] H. Buk, A. Kostur (red.), *Za i przeciw wartości godziwej w rachunkowości. Problemy stosowania i wykorzystania wartości godziwej*, „Zeszyty Naukowe Wydziałowe”, 126, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Cieślak M. (2011), *Podejście etyczne w rachunkowości a jakość sprawozdań finansowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Clayton M.Ch., Scott D.A., Roth E.A. (2011), *Innowacje następny krok. Wykorzystanie teorii innowacji w przewidywaniu zmian na rynku*, Studio Emka, Warszawa.
- Chrostowski A. (2012), *Wiedza i refleksja – podejście action research*, [w:] D. Jemielniak, A.K. Koźmiński (red.), *Zarządzanie wiedzą*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa.
- Dobija D., Rosolińska A. (2012), *Pomiar i wycena zasobów wiedzy*, [w:] D. Jemielniak, A.K. Koźmiński (red.), *Zarządzanie wiedzą*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa.
- Foster J.B. (2007), *The Financialization of Capitalism*, „Monthly Review”, 58 (11), s. 1–10.
- Freeman R.B. (2010), *It's financialization!*, „International Labour Review”, 149 (2).
- Frendzel M. (2011), *Przydatność informacyjna wartości godziwej jako podstawy pomiaru w rachunkowości i ograniczenia stosowania jej w praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Froud J., Haslam C., Johal S., Williams K. (2000), *Shareholder value and financialisation: consultancy promises, management moves*, „Economy and Society”, 29 (1).
- Garstecki D. (2015), *Czy rachunkowość społecznej odpowiedzialności zasługuje na miano paradygmatu*, [w:] B. Nita (red.), *Teoria rachunkowości, sprawozdawczość i analiza finansowa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 388.
- Gawrat M. (2013), *Wartość w rachunkowości w perspektywie aksjologicznej*, [w:] A. Karmańska (red.), *Nauka rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Giedroyc J. (2015), *Relevantność informacji sprawozdawczych*, [w:] Z. Luty, M. Chmielowiec-Lewczuk (red.), *Rachunkowość – polityka makroekonomiczna, globalizacja*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 390.
- Gierusz J. (2015), *Dylematy harmonizacji rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 82 (138), SKwP, Warszawa.
- Gierusz J. (2013), *Zmiany założeń koncepcyjnych Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (1998–2010)*, [w:] A. Karmańska (red.), *Nauka rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Gos W. (2015), *Nauka rachunkowości – głos w dyskusji*, [w:] B. Nita (red.), *Teoria rachunkowości, sprawozdawczość i analiza finansowa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 388.
- Hardt Ł. (2013), *Studia z realistycznej filozofii ekonomii*, C.H. Beck, Warszawa.
- Hasik W. (2015), *Koncepcyjne i społeczne determinanty sądów etycznych w rachunkowości w Polsce*, [w:] B. Nita (red.), *Teoria rachunkowości, sprawozdawczość i analiza finansowa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 388.

- Hasik W. (2012), *Wartość godziwa a wypłacalność podmiotu gospodarczego*, [w:] H. Buk, A. Kostur (red.), *Za i przeciw wartości godziwej w rachunkowości. Problemy stosowania i wykorzystania wartości godziwej*, „Zeszyty Naukowe Wydziałowe”, 126, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Hausner J. (2014), *Globalny kryzys, potrzeba nowej polityki gospodarczej*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Hendriksen E.A., van Breda M.F. (2002), *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Hońko S. (2012), *Ustalanie wartości godziwej nieruchomości inwestycyjnych metodą dochodową na przykładzie sprawozdań finansowych Grupy kapitałowej GTC*, [w:] H. Buk, A. Kostur (red.), *Za i przeciw wartości godziwej w rachunkowości. Problemy stosowania i wykorzystania wartości godziwej*, „Zeszyty Naukowe Wydziałowe”, 126, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Jajuga K. (2015), *Nauka o finansach – nowe wyzwania metodyczne*, [w:] B. Fiedor (red.), *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Jajuga K. (2009), *Koncepcja ryzyka i proces zarządzania ryzykiem – wprowadzenie*, [w:] K. Jajuga (red.), *Zarządzanie ryzykiem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kaczmarek-Kurczak P. (2012), *Społeczeństwo wiedzy. Rys historyczny*, [w:] D. Jemielniak, A.K. Koźmiński, *Zarządzanie wiedzą*, Oficyna Wolters Kluwers Polska, Warszawa
- Kamela-Sowińska A. (2015), *Obrót gospodarczy jako dobra prawnie chronione przez ustawę o rachunkowości*, [w:] Z. Luty, M. Chmielowiec-Lewczuk (red.), *Rachunkowość – polityka makroekonomiczna, globalizacja*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 390.
- Kaplan R.S., Norton D. (2011), *Mapy strategii w biznesie. Jak przełożyć wartości na mierzalne wyniki*, GWP, Gdańsk.
- Karmańska A. (2015), *Przyczynek do teorii ugruntowanej rozwoju rachunkowości. Analiza przypadku Armenii*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 82 (138), SKwP, Warszawa.
- Karmańska A. (2013), *Nauka rachunkowości, proces poznawczy, paradygmaty i prawda o rachunkowości – garść ustaleń i refleksji*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Karmańska A. (2008), *Ryzyko w rachunkowości*, Difin, Warszawa.
- Karmańska A. (2004), *Wybrane obszary badań w globalnych uwarunkowaniach działalności gospodarczej*, [w:] M. Gmytrasiewicz, A. Karmańska (red.), *Polska szkoła rachunkowości*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Karmańska A., Boroch T. (2013), *Kształtowanie kompetencji twórczych*, [w:] A. Karmańska (red.), *Nauka rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Karwowski M. (2015), *Model biznesu jako nowe wyzwanie sprawozdawczości zewnętrznej*, [w:] B. Nita (red.), *Teoria rachunkowości, sprawozdawczość i analiza finansowa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 388.
- Karwowski M. (2013), *Przesłanki integracji sprawozdawczości finansowej i rachunkowości zarządczej*, [w:] A. Karmańska (red.), *Nauka rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Klimczak K. (2013), *Wartości kulturowe a rachunkowość – przegląd empirycznych weryfikacji teorii subkultury rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Klincewicz K. (2012), *Systemy i struktury gromadzenia i rozpowszechniania wiedzy*, [w:] D. Jemielniak, A.K. Koźmiński (red.), *Zarządzanie wiedzą*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa.
- Kłosiński K.A. (2015), *Racjonalność egzystencjalna – globalne wyzwania*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Modele społeczno-gospodarcze, Kontrowersje i dylematy*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Kołodko G. (2014), *Nowy pragmatyzm, czyli ekonomia i polityka dla przyszłości*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.

- Kostera M., Śliwa M. (2010), *Zarządzanie w XXI wieku, Jakość, twórczość, kultura*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Kozarkiewicz A. (2015), *Kreatywność nowe wyzwanie w rachunkowości*, [w:] B. Nita (red.), *Teoria rachunkowości, sprawozdawczość i analiza finansowa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 388.
- Koźmiński A.K. (2008), *Koniec świata menedżerów*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Krasodomska J. (2015), *Sprawozdawczość zintegrowana jako nowy obszar badań naukowych w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 82 (138), SKwP, Warszawa.
- Kwiecień M. (2016), *Wartość godziwa – kontrowersje i dylematy, poszukiwanie nowego paradygmatu rachunkowości*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Kwiecień M. (2015a), *Dylematy rachunkowości jako nauki społecznej*, [w:] B. Fiedor (red.), *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Kwiecień M. (2015b), *Dylematy współczesnej rachunkowości*, [w:] B. Nita (red.), *Teoria rachunkowości, sprawozdawczość i analiza finansowa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 388.
- Kwiecień M. (2015c), *Rachunkowość na skrzydłach XXI wieku*, [w:] J. Krasodomska, K. Świetla (red.), *Współczesne uwarunkowania sprawozdawczości i rewizji finansowej*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków.
- Kwiecień M. (2013a), *Nowe warunki gospodarowania a wyzwania dla rachunkowości i jej paradygmatów*, [w:] A. Karmańska (red.), *Nauka rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Kwiecień M. (2013b), *Sprawozdanie z odpowiedzialności społecznej a ryzyko działalności gospodarczej*, [w:] B. Micherda, M. Andrzejewski (red.), *Sprawozdawczość i rewizja finansowa – problemy kwantyfikacji ryzyka gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Kwiecień M. (2012), *The fair value dilemmas*, [in:] R. Motoryn, E. Nowak (eds), *Quantitative Methods in Accounting and Finance*, Ukrainian State University of Finance and International Trade, Kiev.
- Kwiecień M. (2011), *Sprawozdawczość finansowa a korporacyjna odpowiedzialność społeczna*, [w:] R. Borowiecki, J. Czekaj (red.), *Gospodarowanie zasobami informacyjnymi a perspektywy zarządzania kryzysowego*, TNOiK Dom Organizatora, Toruń.
- Kwiecień M. (2010a), *Modele rachunkowości jako wyraz wpływu ewolucji celów gospodarowania*, [w:] A. Adamik, S. Lachiewicz (red.), *Dylematy zarządzania organizacjami we współczesnej gospodarce*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź.
- Kwiecień M. (2010b), *Rachunkowość a zarządzanie informacją w organizacji gospodarczej*, [w:] R. Borowiecki, J. Czekaj (red.), *Zarządzanie zasobami informacyjnymi w warunkach nowej gospodarki*, Difin, Warszawa.
- Kwiecień M. (2010c), *Wiarygodność informacji sprawozdawczej a zarządzanie*, [w:] M. Kwieciński (red.), *Wyzwania i perspektywy rozwoju zasobami informacyjnymi w warunkach kryzysu gospodarczego*, Difin, Warszawa.
- Kwiecień M. (2007), *Rozwój rachunkowości a konwergencja jej koncepcji – praktyki na świecie*, [w:] E. Nowak (red.), *Paradygmaty rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu.
- Kwiecień M. (1991), *Rachunkowość jako narzędzie zarządzania. System z bazą wiedzy*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu”, Wrocław.
- Kwiecień M., Iwasieczko B. (2014), *Tendencje rozwoju współczesnej rachunkowości*, [w:] H. Lelusz, R. Burchart (red.), *Współczesne problemy rachunkowości w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.
- Kwiecień M., Hasik W. (2011), *Accounting in 21st century – the new concepts of unknown theories*, [in:] R. Motoryn, E. Nowak (eds), *Quantitative Methods in Accounting and Finance*, Ukrainian State University of Finance and International Trade, Kiev.
- Kwiecień M., Hasik W. (2009), *Rachunkowość XXI wieku*, [w:] E. Okoń-Horodyńska (red.), *Przedsiębiorczość jako niewykorzystane źródło sukcesu polskiej gospodarki*, VIII Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.

- Luty Z. (2013), *Rachunkowość jako uniwersalne poznanie*, [w:] A. Karmańska (red.), *Nauka rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Luty Z. (2009), *Wirtualny wymiar informacji finansowych*, [w:] *Zagrożenia w działalności gospodarczej a prawo bilansowe*, PTE, SKwP, Warszawa.
- Łada M., Kozakiewicz A. (2013), *Teoria legitymizacji w badaniach z zakresu rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Łazarowicz E. (2015), *Znaczenie i przyszłość zasady ostrożnościowej*, [w:] Z. Luty, M. Chmielowiec-Lewczuk (red.), *Rachunkowość – polityka makroekonomiczna, globalizacja*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 390.
- Mazur A. (2015), *Schylek teorii wartości w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 82 (138), SKwP, Warszawa.
- Mączyńska E. (2015), *Efektywność procedur upadłościowych. Bankructwa przedsiębiorstw. Katharsis i nowa szansa*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Mączyńska E. (2014), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej – wprowadzenie*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Mączyńska E., Pysz P. (2014), *Liberalizm, neoliberalizm i ordoliberalizm*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Micherda B., Szulc M. (2013), *Współczesne uwarunkowania kwantyfikacji w rachunkowości*, [w:] B. Micherda (red.), *Współczesne uwarunkowania kwantyfikacji w rachunkowości*, Difin, Warszawa.
- Micherda B. (2011), *Wstęp*, [w:] B. Micherda, M. Andrzejewski (red.), *Sprawozdawczość i rewizja finansowa. Problemy kwantyfikacji życia gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Mielcarek J. (2010), *Refleksje nad tworzeniem nowego paradygmatu finansów*, [w:] W. Frąckowiak, J. Szambelańczyk (red.), *Ku nowemu paradygmatowi nauk o finansach*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu”, 144.
- Mućko B. (2013), *Sprawozdanie finansowe jako model o klasyfikacji informacji w rachunkowości o ryzyku w nim ujawnionych*, [w:] B. Micherda, M. Andrzejewski (red.), *Sprawozdawczość i rewizja finansowa. Problemy kwantyfikacji ryzyka gospodarczego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Noga M. (2008), *Racjonalność gospodarowania a logika monetarystyczno-liberalna we współczesnej ekonomii*, [w:] S. Rudolf (red.), *Sektor finansowy – dylematy i kierunki rozwoju*, VIII Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Okoń-Horodyńska E. (2015), *Polityka innowacyjności – przerost formy nad treścią*, [w:] J. Kotowicz-Jawor, S. Krajewski, E. Okoń-Horodyńska (red.), *Determinanty rozwoju Polski. Polityka innowacyjna*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Orhangazi O. (2008), *Financialization and the US Economy*, Elgar, Northampton, MA.
- Przesławska G. (2015), *Pokryzysowa debata w amerykańskiej ekonomii – wybrane wątki dyskursu*, [w:] B. Fiedor (red.), *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Ratajczak M. (2014), *Ekonomia i edukacja ekonomiczna w dobie finansyzacji gospodarki*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Remlein M. (2015), *Finansyzacja i jej skutki w sprawozdaniu finansowym polskich spółek giełdowych branży paliwowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 82 (138), SKwP, Warszawa.
- Rossmann P., Greenfield G. (2006), *Financialisation*, „Education Ouvrière”, 1.
- Rozenberg L., Trojczak-Golonka P. (2009), *Możliwość wykorzystania automatycznej oceny kondycji przedsiębiorstwa we współczesnej gospodarce*, [w:] E. Okoń-Horodyńska (red.), *Przedsiębiorczość jako niewykorzystane źródło sukcesu polskiej gospodarki*, VIII Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.

- Rydz A. (2012), *Systemy informatyczne wspomagające zarządzanie wiedzą*, [w:] D. Jemielniak, A.K. Koźmiński (red.), *Zarządzanie wiedzą*, Oficyna a Wolters Kluwers business, Warszawa.
- Smejda M. (2015), *Teoretyczne kontrowersje wokół przedmiotu rachunkowości*, [w:] B. Fiedor (red.), *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Smejda M. (2009), *Teoretyczne koncepcje pomiaru zysku w rachunkowości*, [w:] E. Okoń-Horodyńska (red.), *Przedsiębiorczość jako niewykorzystane źródło sukcesu polskiej gospodarki*, VIII Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Solarz J.K. (2015), *Metoda porównawcza w dyscyplinie nauki ekonomii*, [w:] B. Fiedor (red.), *Nauki ekonomiczne. Stylizowane fakty a wyzwania współczesności*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Stępień K. (2013), *Spoleczna odpowiedzialność rachunkowości*, [w:] A. Karmańska (red.), *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Stiglitz J.E. (2010), *Jazda bez trzymanki. Ameryka, wolne rynki i tonięcie gospodarki światowej*, PTE, Warszawa.
- Szczepankiewicz E.I. (2013), *Możliwość wykorzystania teorii ugruntowanej w badaniach naukowych w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Szychta A. (2015), *Pozytywna teoria rachunkowości jako koncepcja głównego nurtu badawczego*, [w:] B. Nita (red.), *Teoria rachunkowości, sprawozdawczość i analiza finansowa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 388.
- Szychta A. (2013), *Podjęcie do badań naukowych w rachunkowości*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Szychta A. (1996), *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości. Studium metodologiczne*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa.
- Szymański K.G. (1984), *Kształtowanie się poglądów na ogólną teorię rachunkowości w aspekcie jej struktury logicznej*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej”, 7, SKwP, Warszawa.
- Tidd J., Bessant J. (2008), *Zarządzanie innowacjami. Integracja zmian technologicznych, rynkowych i organizacyjnych*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa.
- Turzyński M. (2013), *Filozofia władzy Michela Foucaulta a badania nad historią rachunkowości: przykład umów o używanie aktywów w XVIII–XIX wieku*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości”, 71 (127), SKwP, Warszawa.
- Wędzki D. (2013), *Użyteczność w teorii sprawozdania finansowego*, [w:] A. Karmańska (red.), *Nauka o rachunkowości na progu gospodarki opartej na wiedzy. Polski sondaż środowiskowy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Wilkin J. (2015), *Ekonomia wolności i ekonomia zniewolenia. Kiedy ekonomia sprzyja poszerzeniu ludzkiej wolności, a kiedy ją ogranicza?*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Modele społeczno-gospodarcze. Kontrowersje i dylematy*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Wojtyna A. (2014), *Czy kryzys w teorii ekonomii jest głębszy niż w gospodarce*, [w:] E. Mączyńska (red.), *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, IX Kongres Ekonomistów Polskich, PTE, Warszawa.
- Żemigala M. (2007), *Spoleczna odpowiedzialność biznesu. Budowanie zdrowej, efektywnej organizacji*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Kraków.